

IBN SINONING MANTIQ ILMI RIVOJIGA QO‘SHGAN HISSASI VA MANTIQQA OID ASARLARI

Ergashev Ozodbek Baxodurovich

TDIU assistent o'qituvchisi

Annotatsiya Ushbu maqolada Ibn Sinoning mantiq fani rivojiga qo‘shgan hissasi, yozgan asarlari va ushbu asarlarda mantiqqa oid masalalar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Ibn Sino, Mantiq, Donishnoma, Kitob ash_shifo

Аннотация В этой статье рассказывается о вкладе Ибн Сины в развитие науки логики, о трудах, которые он написал, и о вопросах, касающихся логики в этих работах.

Ключевые слова: Ибн Сина, логика, “Donishnoma”, “Kitob ash-shifo”

Abstract This article discusses Ibn Sina's contribution to the development of the science of logic, his writings, and the issues of logic in these works.

Keywords: Ibn Sina, logic, “Danishnoma”, “kitab ash_shifo”

Forobiydan keyin musulmon sharqida mantiq ilmi bilan shug‘ullangan eng katta figuralardan biri Ibn Sinodir. Ibn Sino nafaqat Forobiyning ishlarini davom ettirdi, balki o‘zi ham falsafa va mantiqqa oid bir qancha risolalar yozib mantiq ilmining keying rivoji uchun ma‘lum darajada xizmat qildi. Ibn Sino mantiq, matematika, fizika, poetika, musiqa kabi fanlardagi muammolar bilan shug‘ullandi¹.

“Abu Ali ibn Sino 400 dan ortiq asarlarining 150 dan ortig‘i falsafa va mantiq masalalariga bag‘ishlangan. Asosiy asari “Kitob ash-shifo”da mantiqqa oid fikrlar 9 qismdan iborat bo‘lib, ularning nomlanishi va tartibi Forobiyniki kabidir. Mutafakkirning bu asari mantiq sohasidagi barcha ilmlar asosida vujudga kelgan bo‘lib, unda mantiqqa

¹ Ибн Сина Избранные философские произведения. – М.: НАКА, 1980 – С.16.

oid masalalar to'liq qamrab olingan. Abu Ali ibn Sinoning mantiqqa oid asosiy asarlari "Ishorat va tanbihot", "An-najot", "Donishnoma", "Hayy ibn Yaqzon", "Salomon va Ibsol" kabi asarlari hisoblanadi.

Ibn Sino islomiy falsafa madaniyatini boyitib, ham arab, ham fors tillarida asarlar yozgan. Uning "Donishnoma"si fors tilida yozilgan birinchi mashhur falsafiy asardir.

Ibn Sinoning eng katta falsafiy asari "Kitob ash-shifo" bo'lib, islomiy va yunoniy ilmlardan tortib, mantiq va riyoziyotni ham o'z ichiga olgan. Uning boshqa yirik asari "Kitob al-isho-rat va tanbihot" o'quvchilar orasida "Kitob ash-shifo" dan ko'ra, katta e'tiborga sazovor bo'lgan edi. Ushbu kitob uning umrining oxirlarida yozilganligi tufayli, mustaqil fikrlar bayonidir.

Ibn Sino tafakkuri shakllanishida ikki omil muhim o'rin tutgan: birinchisi "Ixivon as-safo" falsafiy anjumanining risolalari, ikkinchisi Abu Nasr Forobiy asarlari. XII asr tarixchisi Bayhaqiyning yozishicha, Ibn Sino otasi kabi "Ixivon as-safo" risolalarini qayta-qayta o'qir edi". "U bir necha irfoniy risolalar yozib, ularni "Sharq falsafasi" yoki "ishroq" deb atagan. Ibn Sino Forobiy kabi Arastu-Ptolemey dunyoqarashlariga asoslangan yangi afltuncha qarashlar tizimini vujudga keltirgan. U dunyoning ilohiy sudur bosqichlaridan kelib chiqqanli-gini isbotlashga urinadi. Ibn Sino o'zining «Kitob ash-shifo» asarini mantiq ilmining qisqacha bayonidan boshlab, unga Arastu, yangi afltuncha va ravoqiylar qarashlarini qo'shgan.

Ibn Sino mantiqni falsafaning kaliti deb biladi, mantiq bilan izlanish (bilim) inson baxtining kalitidir. Mantiq noma'lum tushunchalarni chiqarishga yordam berish orqali bu vazifani bajaradi va ma'lum bo'lganlarning hukmlari, shu bilan bizning darajamizni oshiradi, bilim (tushunchalar aqliy ob'ektlardir tasdiqlash yoki rad etish; hukmlar aqliy ob'ektlardir tasdiqlash yoki inkor qilish). Mantiq buni majmui sifatida bajaradi. Haqiqiyini noto'g'ri tushuntirishdan ajratish qoidalari tushunchalarni o'zida mujassam etgan va vosita bo'lgan iboralar ma'lumdan ko'chirish tushunchalarni noma'lumlarga va o'zida mujassam etgan dalillar, hukmlar va ma'lum narsadan o'tish uchun vositalardir

noma'lumlarga nisbatan hukmlar. Chunki to'g'ri ma'lumot ishonchga olib keladi, yolg'on esa, ilmga to'g'ri kelmaydi².

Ibn Sinoning mantiq sohasidagi ta'limoti uning qator asarlarida "Kitob ash-shifo", "Kitob an-najot", "Kitob ishorat va tanbihot", "Donishnoma" kabilarda keng bayon etilgan.

O'z davrining eng yirik falsafiy qomusi bo'lgan arab tilidagi "Kitob ash-shifo"ning boshlang'ich 9 kitobi to'laligicha mantiq ilmi masalalariga bag'ishlangan. Ibn Sinoning "Donishnoma" asarida mantiq ilmining asosiy tuzilishi, qismlari, ta-fakkurning shakllari, usullari, qoidalari, mantiqiy xatolar-ning ifodalanishi kabilar tasvirlab berilgan.

Mantiq ilmi Ibn Sino talqinida 9 qismdan tashkil topadi:

1) Al-madhal – mantiqqa kirish, uning asosiy vazifalari, bilishda tutgan o'rni, qismlari kabi masalalarni o'z ichiga oladi;

2) Al-ma'qulot – bu tafakkurning boshlang'ich asosiy tushunchalari, ularning nutq orqali ifodalanishi kabi masalalar.

3) Al-ibora – hukm, uning turlari, ifodalanishi kabilar.

4) Al-qiyos – deduktiv, sillogistik xulosa chiqarish, uning shakllari, qoidalari kabi masalalar;

5) Al-burhon – isbotlash, uning mohiyati, vazifasi, turlari, qoidalari va boshqa masalalar;

6) Al-jadal – dialektik hukmlar nomini olgan murakkab hukmlar, shartli bo'linuvchi savol-javob hukmlari kabilar;

7) As-safsata – noto'g'ri hukmlar, boshqalarni aldash, yolg'onni isbotlashga qaratilgan sofizm, paralogizmlar haqida;

8) Al-xitoba – ritorika, notiqlik san'ati qoidalari, uning tarkibiy qismlari kabi masalalar;

9) Ash-she'r – she'riy hukmlar. She'r yozish san'ati, uning vazifalari va boshqalar.

² Nasr Sayyed Hossein and Oliver Leaman . History of Islamic philosophy. – L.: Routledge, 1996. – P.436.

Ibn Sino uchun mantiq:

- to'g'ri fikr yuritishning, xatolardan saqlanishning qoida-sini o'rgatadi;
- ma'lum bilimlardan noma'lum bilimlarga o'tish yo'lini ko'rsatadi;
- mantiqning fikrlashga munosabati, grammatikaning nutqqa, she'r nazariyasining she'riyatga bo'lgan munosabatiga o'xshashdir, amaliy tafakkur har doim mantiqqa muhtoj, chunki, mantiq yordamida u mukammallashadi, yetuklikka erishadi.

Mantiq ilm-fan bilan shug'ullanuvchi har qanday inson uchun eng zaruriy ilmlardan hisoblanadi va uni o'rganish haqiqatni to'g'ri bilish va aniqlashning muhim vositasi, qurolidir.

Ibn Sino mantiq fanining vazifalari, tafakkurda tutgan o'rni va ahamiyati, tafakkur bilan til, mantiq bilan grammatika munosabatlari, tafakkurning to'g'riligini belgilovchi barcha qoidalar va ularning tuzilishi, xatolarning turlari, fikrda insonni ataylab adashtirish va aldashning shakllari haqida keng va izchil ma'lumotlar beradi³.

³ Po'latova D., Qodirov M., Ahmedova M., Abduhalimov A. Falsafa tarixi (Sharq falsafasi). – T.: Toshkent davlat sharqshunoslik instituti, 2013. – B.122